Cumhuriyet
26 Birinci Teşrin / Ekim
1939, s. 3.

Meseleler

Ziya Gökalpı ters anlayanlar

Yazan: PEYAMI SAFA

Ziya Gökalpı felsefî manasında idealist ve konseptüalist (mefhumcu) olmakla itham edenlere de rasladık. «İdealist», burada, «büyük emel sahibi» demek değil; varlığın ve realitenin ideden (fikirden) başladığına ve fışkırdığına inanan adam demek. Eflâtun'dan Hegel'e kadar böyle düşünenler pek çoktu. «Mefhumcu» ya gelince, bu da, realiteler değil, onların çarpılmış gölgelerinden başka bir şey olmıyan mefhumlar arasındaki mantıkî münasebeti hakikat sananların adı. Marx'ın zamanında Alman materyalistleri, Hegel idealizmini mefhumculukla, yani bir nevi felsefe lâfazanlığile itham etmişlerdi. Bizim Hilmi Ziya gibi materyalizme sarkmış arkadaşlar da bu tenkidi Gökalpa karşı yeni kullanmağa başladılar.

Ziya Gökalp idealistti (kendi tabirile mefkûreci); fakat hem felsefî, hem de metafizik manasında idealizme Ziya Gökalptan daha uzak bir fikir adamımız yoktur. Durkheim, kendisini bu tarzda yanlış anlayanlara karşı (sosyoloji metodunun kaideleri) kitabının başında nasıl müdafaa etmişse, Ziya Gökalp da, bir çok yazılarında «mefkûre» yi felsefî ve metafizik manasında değil, sosyal ve reel manada kabul ettiğini sık sık anlatmıştır. İşte bir tanesi. «Mefkûre nedir?» adlı makalesine bakalım. Der ki:

«Mefkûre, muhtelif zamanlarda, mabadüttabiiyatçılar (metafizikçiler), fikriyatçılar, içtimaiyatçılar tarafından başka başka suretlerde anlatılmıştır.

«Mefkûre, metafizikçilere göre, maverayi âleme mensub bir şeniyettir. Eflâtun ulûhiyeti «ezelî bir ilim» suretinde görüyordu. Bu ilmin ezelî malûmları, eşyanın ezelî modellerinden ibaretti. Tekvin başlayınca mevcudat bu modellere göre yaratıldı. Fakat hiçbir mevcud tamamile modeline benzeyemezdi. Eflâtuna nazaran, her mahlûk ezelî modeline benzediği derecede güzeldir. Hiçbir mevcudun tamamile yetişemediği bu ezelî modeller, mevcudatın mefkûreleridir.»

Ziya Gökalp bu görüşün Plotin'e ve neoplatonistlere, oradan da Muhiddin Arabiye ve işrakiye felsefesine geçtiğini anlattıktan sonra, Bergson'a gelinceye kadar bir çok modern filozofların da bu idealizme akraba çıktıklarını yazar; daha sonra fikriyatçıların idealizmine geçer. Bunlara göre de «mefkûre hiçbir şeniyete istinad etmez. Bu, ancak, ferdin muhayyilesinde tasavvur edilen bir kemal nümunesinden ibarettir.»

Ziya Gökalp, bu iki türlü ideal telâkkisini de kabul etmediğini, yalnız pozitivist içtimaiyatın tarifini benimsediğini de açıkca yazar:

«İşte bu muhtelif telâkkilerin çarpıştığı son zamanlarda, müspet ilimlerden olan içtimaiyat, mefkûrenin müspet âleme mensub bir şeniyet olduğunu ispat etti. İçtimaiyat ilmine göre, mefkûre istikbalde vâsıl olacağımız bir gaye, bir hedef demek değildir. Mefkûre, müstesna anlarda yaşatılmış ve gene o anlarda yaşatılan bir hayat tarzıdır. Bu müstesna anlar, cemiyetin buhranlı dakikalarıdır. Adi zamanlarda ferdler, ferdî hayatlarile meşgul olduklarından, cemiyetin hayatı gayet zayıftır. Ferdlerin uyanık bulunduğu bu zamanlarda cemiyet uykuya dalmış gibidir. Fakat milletin hayatı büyük bir tehlike ile tehdid olunduğu, cemiyet büyük bir hamle ile kendisini kurtarmağa azmettiği galeyanlı dakikalarda, cemiyet bu derin uykudan birdenbire uyanır. Ferdler bu esnada kendi menfaatlerini, şahsî arzularını, ailelerini unuturlar. Hepsinin ruhunda yalnız müşterek bir heyecan, müşterek bir ihtiras hüküm sürer.»

Ziya Gökalp: «İşte, diyor, insanların bu galeyanlı anlarda yaşadığı bu tatlı saadet hayatına mefkûre adı veriliyor.» Buradaki ideal (mefkûre), felsefî ve metafizik ideallerden hiçbirile karıştırılamaz. Cemiyetteki müdafaa hamlesinin, ferdde, nefsine aid bütün endişeleri alteden bir fedakârlık iştiyakı uyandırması vâkıasına dayanıyor. Bu vâkıa, bütün tarihin şahadetile, reeldir. Gökalpın anladığı mefkûre de, artık bir fikir ve bir mefhum olmaktan çıkmış, bir hayat ve bir realite olmuştur.

Yukarıda adı geçen arkadaş, «Ziya Gökalp» adlı bir Antolojisinde (bu kitab Kanaat Kitabevi tarafından çıkarılmıştır), «Gökalpın felsefî temayülü idealizmdi.» hükmünü kondurmakta ısrar ettikten sonra, onun sosyalizm hakkındaki fikirlerini mahdud bulur. Ayni kitabın içinde (sahife 103), «milliyet mefkûresi» adlı makalede, Ziya Gökalp bu ithamı da cevabsız bırakmış değildir. Okuyalım:

«Bazı gencler soruyorlar:

«— Mademki mefkûreler tarihî hengâmelerden, içtimaî buhranlardan doğuyor; bir müddet sonra başka ahval ve şeraitin tesirile doğacak yeni bir mefkûrenin milliyet sevdasına halef olması melhuz değil midir? Meselâ yakın veyahud uzak bir istikbalde (sosyalizm) fikrinin milliyet duygusuna galebe çalması ihtimali yok mudur?»

Ziya Gökalpın bu sorguya verdiği cevab uzundur. Fakat onun şu cümleleri bütün cevabının tam bir hulâsası gibi alınabilir:

«Vâkıâ, Türkiyede büyük sanayi teşekkül ettikten sonra, bizde de sosyalizm mefkûresi doğacaktır. Fakat bu, diğer küçük mefkûreler gibi, millî mefkûrenin bir muavini mevkiinde kalacaktır. Avrupa milletlerinde sosyalizm aleddevam kuvvetlenmekle beraber, ekseriyetle muharebe zamanlarında mevkiini millî mefkûreye bırakır. Siyasî muharebelerden sarfı nazar, hatta yalnız iktısadiyat sahasında bile sınıf mefkûresi, millet mefkûresinin bir tâbiidir.»

Bu harbin ilânından sonra Fransada komünist fırkasının feshi ve komünist meb'uslarının tevkif edilmesi, endüstrisi çok ileri gitmiş Almanyada sosyalizmin nasyonalizm emrine verilmesi, hatta Sovyetler Birliğinde de millî bir politika ve millî bir ekonomi güdülmesi, yirmi üç sene evvel yazılan bu satırların istikbali ne kadar vuzuhla görebildiğini ortaya koyuyor. Makalesinin sonunda, Gökalpın şu cümlesi, bize daha uzun bir istikbalin kaderini çiziyor:

«... Ve her buhrandan mutlaka - daha zinde ve daha kuvvetli bir surette - milliyet mefkûresi feveran edecektir.»

PEYAMI SAFA

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ